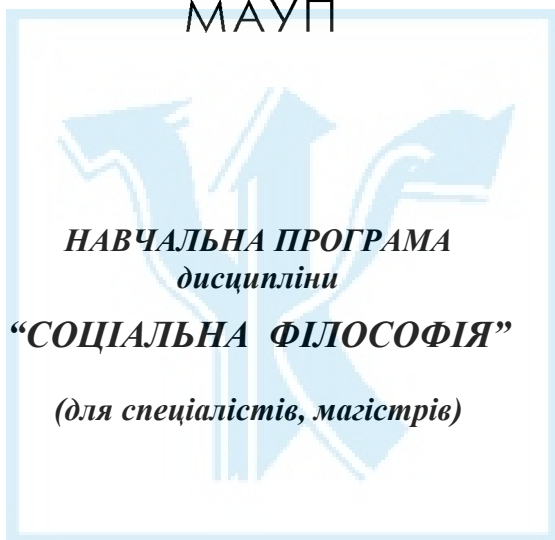

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
дисципліни

“СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ”

(для спеціалістів, магістрів)

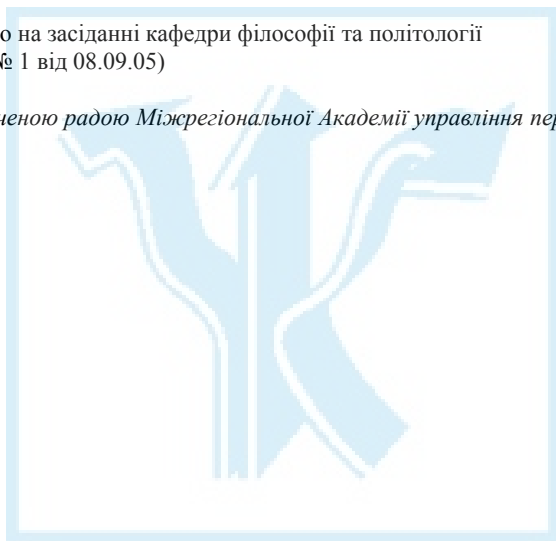
МАУП

Київ 2005

Підготовлено доктором філософських наук, професором *М. С. Свідлом*

Затверджено на засіданні кафедри філософії та політології
(протокол № 1 від 08.09.05)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

МАУП

Свідло М. С. Навчальна програма дисципліни “Соціальна філософія” (для спеціалістів, магістрів). — К.: МАУП, 2005. — 36 с.

Навчальна програма містить пояснювальну записку, навчально-тематичний план, програмний матеріал до вивчення дисципліни “Соціальна філософія”, питання для заліку, а також список рекомендованої літератури.

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП),
2005

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Входження вищої школи України до європейського освітнього та наукового простору — складне та багатогранне завдання, яке потребує вирішення багатьох питань як на державному рівні, так і в кожному окремому вищому навчальному закладі.

За рік після опублікування Сорбоннської декларації 19 червня 1999 р., відповідальні за вищу освіту у 29 країнах Європи міністри підписали Болонську декларацію. Вони сформулювали низку найважливіших загальних цілей, досягнення яких сприятиме створенню до 2010 року єдиного і взаємозалежного європейського простору вищої освіти.

Рішення про приєднання України до країн — учасниць Болонського процесу прийнято 19 травня 2005 р. у норвезькому місті Бергені на Конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти.

У межах Болонського процесу перед Міжрегіональною Академією управління персоналом постають проблеми прозорості та порівнянності знань студентів, двоклічності вищої освіти, запровадження системи кредитів на зразок системи ECTS, мобільності студентів і викладачів, забезпечення якості вищої освіти, підвищення привабливості здобуття вищої освіти в європейських закладах.

Програму курсу “Соціальна філософія” складено відповідно до трансформації сучасного українського суспільства.

Загально визнано, що сучасна соціальна філософія переживає гостру “кризу фрагментації”, яка виявляється в надзвичайно широкому діапазоні думок щодо її ключових проблем.

Предметом полеміки є передусім концептуальна природа соціально-філософської теорії, можливість або неможливість вважати її формою наукового погляду на світ. Точиться гостра полеміка між прихильниками “класичної” моделі суспільствознавства, орієнтованої на есенціалістську стратегію пізнання, пошук стійких відтворюваних необхідних зв’язків соціальної реальності, і представниками постмодерністського суспільствознавства, які заперечують такий підхід.

Найзначніші розбіжності наявні всередині власне “класичної парадигми”. Так, у вихідному питанні про суть людського суспільства полемізують прихильники номіналістичного і універсалістського підходів, прихильники “соціоцентристської” орієнтації, які вважають суть людини похідною безособових структур взаємодії, соці-альних ролей та інститутів, і прихильники “антропоцентризму”, які вважають ці структури об’єктивацією універсальної родової природи людини.

Констатуючи сам факт подібних розбіжностей, сучасні філософи мають різні погляди щодо питання про їх принципове подолання. Одні вважають “кризу фрагментації” природним станом філософської рефлексії, інші сподіваються на можливість “теоретичного синтезу”, що додасть більшої пов’язаності соціально-філософським дискусіям.

Дотримуючись останньої думки, автор програми виходить з ідеї універсального проблемного поля, властивого рефлексивній соціальній філософії, наявності фундаментальних питань, які не оминає жодний філософ, який звертається до аналізу суспільства й історії.

В основу курсу покладено кілька основних принципів.

1. Визнання двох історично складених типів, соціального філософствування і можливості їх поєднання в межах єдиного цілісного курсу.

Одним з таких типів є *рефлексивна* філософія, що прагне до істини, намагається зрозуміти суспільство, історію і людину у власній логіці їх розвитку, дати верифіковані відповіді на питання про універсальні алгоритми їх існування. Інший тип — валюативна соціальна філософія, що адресується до світу не істин, а ціннісних орієнтацій, обговорює зміст людського буття в історії, намагається оцінювати її події як належні та неналежні, благі та згубні тощо. Звісно, положення валюативної філософії, які є не так аналізом реально існуючого суспільства, як переконанням щодо того, яким воно має бути, не піддаються гносеологічній верифікації, як і будь-які ціннісні думки, пов’язані з кінцевими цілями людського існування у світі.

Безглуздою є взаємна конфронтація цих течій, спроби заперечити право на існування один одного. Це означає, що на протигагу посиленням сцієнтизму необхідно визнати законність валюативної філософії К’єркегора, Ніцше, Ясперса та інших мислителів, яких взагалі неможливо вважати вченими, на повноправне існування, її найважливіше місце в людській культурі, ціннісною самосвідомістю якої і є ця філософія. Однак прихильники такого філософствування не повинні піддавати сумніву правомірність існування іншої філософської традиції, що походить від Аристотеля, а не Сократа, для якої становить інтерес не тільки належне, а й істотне як об’єкт дискурсивного пізнання.

Відповідно філософ, який вивчає суспільство, має повне право на нетривіальні думки про зміст людського існування в історії. Разом з тим слід пам’ятати, що ці думки перевершать рівень буденного моралізування лише тоді, коли, міркуючи, наприклад, про “ціну революції”, філософ знатиме, *що таке* революція, зможе спиратися на розуміння істо-

тної регулярності, що відтворюється в історії будь-якої країни і будь-якого народу.

2. Віддаючи пріоритет дискурсивній соціальній філософії, на нашу думку, вона може й повинна будуватися за принципом взаємодоповнення концепцій, що конкурують в одному проблемному полі. Це означає, що з деяких питань науковому співтовариству доведеться *вибирати* між аргументацією Маркса і Хайека, Арона або Ортеги-і-Гасета. Разом з тим в багатьох інших випадках ідеї різних мислителів можуть взаємодоповнюватись, як доповнюють одна одну, наприклад, формаційна типологія Маркса, що зауважує істотні відмінності допромислової та капіталістичної Японії, і цивілізаційна типологія Тойнбі, яка пояснює, чому за будь-яких умов еконо-мічного буття японець залишається японцем, зберігає соціокуль-турну ідентичність, менталітет, що не дає йому перетворитися на француза.

3. Слід виходити з пріоритету проблемного викладу матеріалу над історико-філософським. Погляди найвидатніших теоретиків повинні викладатись і коментуватись не в порядку їх хронологічної появи, а у зв'язку з основними проблемами, що конституують предмет соціальної філософії.

У межах пропонованого курсу вирізняються п'ять проблем:

- природа соціально-філософського пізнання, його місце і роль у системі суспільствознавства;
- спосіб існування соціальної дійсності, соціум як надорганічна реальність, зв'язок і супідрядність соціального і природного;
- суспільство як організаційна форма відтворювання соціального. Проблема універсальних законів побудови, функціонування і розвитку суспільних систем;
- історія як процес розвитку і взаємодії реальних країн, народів і цивілізацій. Проблема типологічних характеристик історичного процесу (включаючи аксіологічну проблематику змісту і спрямованості людської історії);
- історіософія ХХ ст. та історичні долі України.

4. Запропонований курс соціальної філософії будується на принципах субстанційно-діяльнісного підходу, відповідно до якого будь-яке явище суспільного життя є модусом, атрибутом або акциденцією діяльності, утворюючої універсальний спосіб існування людини і суспільства. Такий підхід дає можливість розглядати проблеми соціальної філософії в їх логічній послідовності, методом сходження від абстрактного до конкретного, який є універсальним методом рефлексивного викладу

будь-якої усталеної теорії, що унеможливило б повтори і логічні стрибки у цьому викладі.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
вивчення дисципліни
“СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ”

№ пор.	Назва частини, розділу і теми
1	2
	<i>Частина I. ПРИРОДА СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ПІЗНАННЯ</i>
	<i>I. Соціальна філософія в сучасному світі</i>
1	Кому і навіщо потрібна соціальна філософія
2	Стан і перспективи вітчизняної соціальної філософії
	<i>II. Чи можлива наукова філософія суспільства</i>
3	Сцієнтистське і антисцієнтистське тлумачення філософії
4	Предмет і понятійна будова рефлексивної філософії суспільства
	<i>Частина II. СОЦІУМ</i>
	<i>III. Діяльність як субстанція соціального</i>
5	Соціальне і природне: пошук ліній демаркації
6	Діяльність серед інших форм руху
7	Феномен свідомості
8	Адаптивна специфіка діяльності. Феномен праці
	<i>IV. Загальні організаційні засади і властивості діяльності</i>
9	Поняття соціальної дії
10	Структура соціальної дії
11	Як і чому діють люди
12	“Свобода волі” як проблема соціальної філософії
13	Форми і механізми соціальної детермінації
14	Простір і час соціальної діяльності
15	Специфіка соціального пізнання
	<i>Частина III. СУСПІЛЬСТВО</i>
	<i>V. Поняття суспільства</i>
16	Що називати “суспільством” у людській історії
17	Суспільство як організаційна форма спільної діяльності людей

1	2
	<i>VI. “Анатомія” суспільства</i>
18	Філософські основи “соціальної статистики”
19	“Цеглинки” соціального цілого
20	Підсистеми суспільства — сфери суспільного життя
21	Будова суспільних сфер: устрій суспільного життя
22	Соціальні групи як “субкомпоненти” суспільства
	<i>VII. Функціонування суспільства</i>
23	Філософські основи “соціальної фізіології”
24	Відтворення суспільного життя
25	Взаємозв’язок суспільних сфер
26	Взаємозв’язок устроїв суспільного життя
	<i>VIII. Суспільство як саморозвиваюча система</i>
27	Джерела і механізми соціокультурної зміни
28	Форми соціальної динаміки
	<i>Частина IV. ІСТОРІЯ</i>
	<i>IX. Історія як дійсність суспільного життя</i>
29	Поняття історії. Специфіка історичного пізнання
30	Чи існують закони в історії
31	Суб’єкти реальної історії
32	Проблеми типології історії
33	Цивілізація як історичне буття культури
34	Спрямованість історичного процесу. Гіпотеза суспільного прогресу
	<i>X. Історіософія XX століття</i>
35	Глобальні проблеми сучасної цивілізації
36	Історична доля України

ПРОГРАМНИЙ МАТЕРІАЛ
до вивчення дисципліни
“СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ”

Частина I. ПРИРОДА СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО
ПІЗНАННЯ

Розділ I. Соціальна філософія в сучасному світі

Тема 1. Кому і навіщо потрібна соціальна філософія

Філософствування як потреба людини в символічному освоєнні світу. Основні етапи розвитку філософії суспільства.

Зміна філософських пріоритетів у кризові та “спокійні” епохи людської історії. Стимули філософської рефлексії на початку ХХ ст.

Досвід соціального філософствування в сучасній західній культурі. “Антропологічний поворот у філософії ХХ ст.” і його вплив на соціально-філософську теорію. Соціальна філософія у світлі “некласичних моделей раціональності”, постмодерністської критики “класичного суспільствознавства”.

Переваги і недоліки прагматичного підходу до соціальної філософії.

“Соціальна інженерія” як альтернатива філософської рефлексії суспільства.

Тема 2. Стан і перспективи вітчизняної соціальної філософії

Долі соціальної філософії в Україні. Український менталітет і стандарти західноєвропейської раціональності згідно з М. Вебером. Чи може йтися про “ідеократичний” характер вітчизняної історії. Жовтень 1917 р. і проблема “насильства ідеї над життям”. Проблема “згубної самовпевненості” розуму (Ф. Хайек) в українській історії.

Криза вітчизняної соціальної філософії і шляхи виходу з неї. Полеміка навколо соціальної теорії К. Маркса. Чи відкинута історичний матеріалізм досвідом сучасної історії: аргументи “за” і “проти”. Чи можливий плідний синтез Маркса з класиками західноєвропейської соціальної філософії.

Соціальна філософія і пошуки “загальнонаціональної ідеї”.

Література [1– 3; 7; 31; 72; 84; 123]

Розділ II. Чи можлива наукова філософія суспільства

Тема 3. Сцієнтистське і антисцієнтистське тлумачення філософії

Про “філософствування” у буденному і категоріальному значенні терміна. Критерії науковості та їх застосовність до філософського пізнання. Чи можлива верифікація філософських тверджень.

“Софійна” і “епістемна” традиції у філософії: “дотик до таємниці буття” і дискурсивний аналіз універсуму.

Полеміка навколо наукового статусу соціальної філософії: конфлікт “сцієнтистського” і “антисцієнтистського” підходів. Загальні принципи співвідношення “істиннісних” та “ціннісних” думок. М. Вебер і вимога “свободи від оцінки”. Чи збігається праксеологічна загальнозначущість цінностей з об’єктивністю істин?

Цілі й завдання “валюативної” соціальної філософії: пошук “змістів” людського буття в історії. Філософія як “соціальне проповідування”: аргументи “за” і “проти”. Місце “валюативної” філософії в європейській культурі; зв’язок з релігією, мораллю, мистецтвом. Філософія як рефлексія культури. Філософія як системоутворювальна основа соціокультурних суперсистем (П. Сорокін).

Чи виправдана абсолютизація валюативної моделі філософствування.

Чи справді філософія можлива лише як рефлексія долі, а “здатний мислити категоріями долі не знає” (О. Шпенглер). За яких умов філософія може розглядатися як строга, “достовірно універсальна наука”?

Література [5; 6; 10; 14; 16; 22; 23; 33; 40; 73; 87; 116; 124]

Тема 4. Предмет і понятійна будова рефлексивної філософії суспільства

Цілі й завдання рефлексивної філософії. *Гносеологічна* модель рефлексивної філософії як “роботи із систематичного прояснення пізнавальних здібностей людини” (Е. Гусерль), універсальної науки про граничні основи людського мислення. *Антропологічна* модель рефлексивної філософії як науки про універсальні основи не тільки гносеологічного, а й аксіологічного та праксіологічного ставлення людини до світу.

Субстанційна модель рефлексивної філософії, справедливості її критики постмодерністськими супротивниками метафізики.

Чи справді застарів субстанційний погляд на світ. Чи має реальне значення проблема єдності світу, розглянутої в аспекті його субстанційної загальності та інтегративної цілісності. Сутність та існування соціальної реальності як предмету рефлексивної філософії суспільства. Широке та вузьке значення категорії суспільства: соціум як підсистема навколишнього і всеохоплюючого світу і організаційні форми відтворення соціальності.

Співвідношення соціальної філософії і соціології в інтерпретації О. Конта, Г. Зімеля, Е. Дюркгейма, М. Вебера, Н. Бердяєва, С. Франка, П. Сорокіна. Проблема предметного перетинання соціальної філософії і загальної соціології. Концепція К. Маркса: принцип бінарності історичного матеріалізму як філософсько-соціологічної теорії.

Суспільство й історія. Рефлексивна соціальна філософія як єдність філософії суспільства і філософії історії.

Методологічні функції рефлексивної соціальної філософії в системі наукового суспільствознавства. Наслідки спроб “філософсько-го самозабезпечення” конкретних соціальних наук: соціологічні, політологічні та історіографічні ілюстрації.

Література [9– 11; 16; 18; 26; 27; 44; 46; 54; 55; 59; 62; 99; 115; 130]

Частина II. СОЦІУМ

Розділ III. Діяльність як субстанція соціального

Тема 5. Соціальне і природне: пошук ліній демаркації

Чи завжди людина виокремлювала себе зі світу природи. Антропоморфізм і його пережитки в сучасному мисленні. Трагування соціального як світу артефактів, створених “неприродною людиною”: межі її застосовності. Проблема “штучного” і “природного” у світі суспільних явищ.

Проблема якісного відокремлення соціального в історії філософської думки: питання про взаємозведення “світу природи” і “світу культури”.

Субстанційний підхід до розуміння соціуму, його відмінність від субстратного і функціонального підходів. Категорії субстанції, модусів, атрибутів у розумінні Спінози, Гегеля, Маркса. Субстанція суспільного життя: постановка проблеми. Діяльність як спосіб існування суспільної людини. Діяльність і проблема зовнішніх меж і внутрішніх проявів соціального.

Література [19; 33; 40; 63; 87; 125; 131]

Тема 6. Діяльність серед інших форм руху

Класифікація “царств буття” у сучасній філософії. Специфіка руху в неживій природі: спонтанне перетворення речовини і енергії. Поняття активності як саморуху інформаційних, адаптивних, саморегульованих негентропійних систем.

Принцип “зняття” у співвідношенні різних “царств буття”. Субстратні (речовинні-енергетичні) вимірювання людської діяльності і проблема сучасних варіантів фізикалістських редукцій. Синергетика та її застосовність до аналізу суспільних процесів.

Діяльність як різновид інформаційно спрямованої активності адаптивних систем. Логіка “організмичних” теорій соціального (на прикладі концепцій Г. Спенсера, Р. Вормса). Позитивне і негативне в сучасній соціобіології.

Література [17; 70; 81; 117; 125; 126; 129]

Тема 7. Феномен свідомості

Філософське значення категорії свідомості. Субстанційні характеристики свідомості, її місце в навколишньому світі. Свідомість і матерія. Свідомість і ідеальне. Свідомість і інформація.

Свідомість і воління: сучасна критика ленінської теорії відображення.

Специфіка інформаційних механізмів людської діяльності.

Свідомість як спосіб евристичного знакового моделювання світу. Абстрактно-логічне мислення людини і наочно-дійове “мислення” тварин: проблема порогових характеристик.

Свідомість і психіка. Вузьке і широке значення категорії “свідомість” (рефлексивне мислення або сукупність властивих людині інформаційних процесів). Свідомість і “несвідоме” в інформаційній поведінці людини. З. Фрейд про природу людської підсвідомості. Надсвідоме в інформаційній поведінці людини: феномен інтуїції.

“Розумність” людини як здатність до нестандартної поведінки в подібних ситуаціях. Інтерпретація культури як способу позасоматичної трансляції соціальної інформації.

Література [1; 3; 10; 28; 38; 40; 47; 49–51; 61; 64; 70; 77; 96; 118]

Тема 8. Адаптивна специфіка діяльності. Феномен праці

Специфіка адаптивних механізмів людської діяльності.

Діяльність як “адаптивно-адаптуючий” процес. Категорія “праця” в інтерпретації різних соціально-філософських шкіл. Широке і вузьке значення категорії “праця”. Знарядійність як атрибут людської діяльності. Протознарядійна активність тварин і проблема біологічної спеціалізації.

Проблеми становлення соціальної діяльності в теорії антропосоціогенезу. Чи був людиною “Хомо хабіліс”. Стимули і механізми становлення свідомості. Сучасна полеміка навколо “трудової теорії” антропосоціогенезу і концепції “двох стрибків”. Інформаційно-комунікативна гіпотеза генезису людини.

Література [3; 14; 16; 22–25; 28; 37; 54; 64; 66; 76; 80; 102; 133]

Розділ IV. Загальні організаційні засади і властивості діяльності

Тема 9. Поняття соціальної дії

Субстанція і її “елементарна клітинка”. Г. Гегель і К. Маркс про елементарне буття субстанційного цілого. “Елементарна клітинка” і “елементи” соціального цілого. П. Сорокін про проблему найпростішого родового соціального явища.

Дія як елементарне цілісне буття діяльності.

Співвідношення дії і взаємодії: проблема генетичної і логічної первинності. Моделі соціальної дії в концепціях М. Вебера, Т. Парсонса, у феноменологічній соціології, теоріях інтераціоналізму.

Література [11; 44; 46; 66; 107; 128]

Тема 10. Структура соціальної дії

Суб’єкт і об’єкт людських дій: чи правомірна постмодерністська критика “суб’єкт-об’єктної парадигми” як “суто умовної дихотомії”.

Філософський і соціально-філософський зміст категорії “суб’єкт”. Відмінність соціального суб’єкта від гносеологічного. Суб’єкт як носій діяльнісної здатності, ініціююча сторона діяльності.

Об’єкт як ініційована сторона діяльності. Проблема “активності” об’єкта. “Ситуативність” категорії об’єкта. Соціальний об’єкт і соціальний предмет.

Чи існує суб’єкт без об’єкта. Зв’язок взаємопокладання, взаємоперетинання і взаємопроникнення в суб’єкт-об’єктному опосередкуванні.

Розпредметчування і опредметчування як категорії соціальної філософії.

Література [54; 73; 93; 97; 107; 126]

Тема 11. Як і чому діють люди

Проблема функціональних підсистем діяльності: діалектика цілепостановки та цілереалізації.

Спричинююча підсистема. Діяльність і сфера діяльності.

Поняття *потреби* як спричинюючого чинника діяльності.

Потреба як властивість суб'єкта, що виражає його ставлення до необхідних умов існування. Потреба і предмет потреби. Потреба і скрута: стани актуалізованої і неактуалізованої потреб. Загальні принципи типології потреб: класифікаційні схеми П. Сорокіна, А. Маслоу, Б. Маліновського та ін. Стійкість потреб і проблема “родової природи” їх носія. *Інтереси* суб'єкта, їх зв'язок з потребами. Розуміння інтересу як “ситуативного” прояву потреби.

Ідеально-регулятивна підсистема діяльності. Ідея “цільової причинності” в сучасній соціальній філософії. Концепція цілераціо-нальної дії М. Вебера, її евристичне значення для функціонального аналізу діяльності. Фази і механізми цілепостановки. Поняття *мотиву* діяльності.

Система мотивів діяльності. Чинники стійкої мотивації: система *установок* діючого суб'єкта.

Операційна підсистема діяльності. Поняття *засобу* діяльності. Проблема співвідношення цілей і засобів діяльності в історії соціальної думки. Гегелівська концепція перетікання “ідеального в реальне” та її значення для сучасної соціальної філософії. Проблема значущості й цінності об'єктних засобів діяльності. Природа цінностей в інтерпретації М. Рікєрта і Е. Дюркгейма.

Результативна підсистема діяльності. Поняття *результату* діяльності. Суб'єктна і об'єктна проекції результату. Форми зв'язку реального результату з цілями діючого суб'єкта.

Література [24; 26; 28; 46; 125]

Тема 12. “Свобода волі” як проблема соціальної філософії

Проблема ролі свідомості в життєдіяльності людей: філософські альтернативи. Категорії “матеріального”, “ідеального”, “реально-го” у світі сучасних філософських дискусій.

Ідея “первинності-вторинності” у співвідношенні потреб, інтересів і цілей. Чи узгоджується соціально-філософський матеріалізм з принципом “свободи волі”, свідомим вибором суб’єктом своїх життєвих орієнтирів? Міри свободи свідомості, “ранжируючої” потреби і інтереси суб’єкта.

Категорії “стихийного” і “планомірного” в діяльності людей. П. Сорокін про функціональні фази діяльності — концепція “синтез — об’єктивація — соціалізація”.

Література [11; 23; 31; 112; 123]

Тема 13. Форми і механізми соціальної детермінації

Детермінізм та індетермінізм в історії соціально-філософської думки.

Специфіка причинно-наслідкових зв’язків у цілеспрямованій діяльності людей. “Витязь на роздоріжжі” як модель інформаційної причинності.

Необхідність і випадковість як категорії соціально-філософського дослідження.

Імовірність як проблема соціальної філософії. Суть концепції “пробабілізму”.

Поняття соціального закону. Закони суспільства і закони природи. Проблема “дії” соціального закону.

Закон і законододільність.

Проблема субординації детермінованих залежностей: доміанти і детермінанти людської діяльності. Монізм і плюралізм як течії соціальної філософії.

Література [54; 60; 65; 76; 78; 84; 85; 94]

Тема 14. Простір і час соціальної діяльності

Загальнофілософське і соціально-філософське тлумачення категорій простору і часу.

Концепції “соціального простору” в сучасній соціальній філософії. Неметричне тлумачення “соціального топосу” (“місця”): аргументи “за” і “проти”.

Концепції “соціального часу” в сучасній соціальній філософії.

Проблема простору і часу як континуального поля соціальної діяльності.

Література [16; 65; 73; 77; 86]

Тема 15. Специфіка соціального пізнання

Проблема пізнаваності суспільних явищ в історії соціально-філософської думки.

Натуралізм і редукціонізм як стратегії соціального пізнання.

В. Дільтей про “розуміння” і “пояснення” як альтернативні методи пізнання. Герменевтика як метод соціальної філософії.

Інтуїтивізм у соціальній філософії.

Г. Рікерт про відмінність “наук про природу” і “наук про культуру”. Номотетичний та ідеографічний методи пізнання. “Віднесення до цінності” як метод наук про культуру.

Принципи “розуміючої соціології” М. Вебера: аргументи “за” і “проти”. Метод ідеалізації і межі його застосовності.

Теорія соціального пізнання біхевіоризму.

Класична “суб’єкт-об’єктна парадигма” соціального пізнання і її критика феноменологічною соціологією. Проблема “природної установки” пізнання і феноменологічної редукції в соціальній філософії. Критика “есенціалістської” стратегії соціального пізнання і її справедливність.

Проблема можливості й меж соціального прогнозування.

Література [5; 13; 18; 30; 38; 42; 61; 74; 112]

Частина III. СУСПІЛЬСТВО

Розділ V. Поняття суспільства

Тема 16. Що називати “суспільством” у людській історії

Багатозначність поняття “суспільство”: проблема відсікання некатегоріальних змістів. Співвіднесеність поняття “суспільство” з термінами “країна”, “народ”, “нація”, “державна”. Інтерпретації суспільства в історії соціально-філософської думки. Номіналістична і реалістична моделі суспільства: проблема надіндивідуальних інтегралів соціального.

Суспільство як інтегративний суб’єкт: чи потрібно “олюдно-вати” матриці соціальної взаємодії. Концепція “соціального універсалізму” на прикладі теоретичних моделей Е. Дюркгейма, С. Л. Франка та ін. Концепція “методологічного індивідуалізму” на прикладі теоретичних моделей М. Вебера, К. Попера та ін.

Література [4; 9; 19; 42; 55; 60; 69; 84]

Тема 17. Суспільство як організаційна форма спільної діяльності людей

Суспільство як реальна самодіяльна група. Поняття “реальних” груп, їх відмінність від “номінальних” і “ніби організованих” (П. Сорокін) соціальних груп. Чи можна вважати соціально стратифіковані суспільства реальними групами. Чи сумісна інтегральна самодіяльність суспільства з наявністю в ньому соціальних суперечностей. Моделі “конфліктної взаємодії” і “конфліктної протидії” соціальних груп в інтерпретації К. Маркса, Е. Дюркгейма, П. Сорокіна.

Суспільство як реальна самодостатня група людей. Т. Парсонс про функціональну самодостатність як необхідну ознаку суспільства. Чи була самодостатньою середньовічна селянська община, або чи зводиться “хомо сапієнс” до “хомо економікус”. Чи була суспільством сім’я Ликових з “Тайгового закутку”. Чи зберігаються в сучасній історії самодостатні соціальні колективи.

Література [54; 56; 66; 73; 128]

Розділ VI. “Анатомія” суспільства

Тема 18. Філософські основи “соціальної статистики”

Проблеми будови суспільства в історії соціальної думки. Основні принципи “соціальної статистики” в концепціях О. Конта, Г. Спенсера, Е. Дюркгейма, М. Вебера, П. Сорокіна, Т. Парсонса. Причини структурних “збоїв” у соціальній філософії марксизму, суперечлива локалізація “суспільного буття”, “базису”, “надбудови” та ін.

Субстанційний підхід як філософська методологія структурного аналізу суспільства. Суспільство як система “органічного” (Гегель) типу, в якій ціле “передбачено” взаємопокладеними частинами. Принципи структурного аналізу систем “*sui generis*”. Проблема виокремлення організаційних модусів діяльності: як відрізнити “частини” суспільства від властивих їм властивостей і станів. Принцип ієрархії рівнів структурної організації: як відрізнити підсистеми суспільства від його компонентів і елементів. Принципи “апельсину” і “скибки хліба” у структурному дослідженні суспільства.

Література [52; 55; 67; 86; 87]

Тема 19. “Цеглинки” соціального цілого

Елементи суспільства і принцип їх неподільності. Елементи суспільства як найпростіші “частини” людської діяльності.

Суб’єкт як елемент громадської організації. Як розуміти елементарність “людського мікрокосму”.

Предметні елементи суспільства. Форми соціальної предметності в колективній діяльності людей. “Речі” як предмети практичного призначення, призначені для цілеспрямованої зміни дійсності. “Символи” або “знаки” як предметні носії інформації, призначені для зміни людських уявлень про дійсність. Композиційні перетини “речей” і “символів”. Відмінність “духовних значень” і “матеріальних провідників” у концепції П. Сорокіна, її евристичне значення для соціальної філософії.

Реляційні “елементи” суспільства. Суб’єкт-об’єктні, об’єкт-об’єктні та суб’єкт-суб’єктні зв’язки у структурі суспільства. Су-спільні відносини як стійкі статусні зв’язки суб’єктів колективної діяльності. Суспільні відносини як форма і продукт соціальної взаємодії. Інтерпретація суспільних відносин у соціальній філософії К. Маркса, Е. Дюркгейма, М. Вебера, П. Сорокіна, Т. Парсонса.

Література [9–11; 17; 26; 27; 89; 90]

Тема 20. Підсистеми суспільства — сфери суспільного життя

Проблема суспільних підсистем в історії соціальної думки. Принципи “суб’єктного” підходу до вирізнення підсистем: розчленування суспільства на “цивільну” і політичну підсистеми.

Сутність “реляційного” підходу до вирізнення підсистем на прикладі Марксової концепції “базису і надбудови”. Принципи діяльнісного підходу до типології “сфер суспільного життя”. Основні типи суспільно необхідної діяльності як бази для розчленування на сфери. Органічний зв’язок підсистем суспільства з його елементами.

Підсистеми суспільства як сфери суспільного відтворення:

- “матеріальна” сфера суспільного життя як галузь спеціалізованого виробництва “речей”;
- “соціальна” сфера як галузь виробництва і відтворення безпосереднього людського життя. Суспільне виробництво людини і його самовідтворення у сфері побуту;
- “організаційна” сфера суспільного життя як галузь спеціалізованого виробництва суспільних відносин. Діяльність комунікативна і регулятивна. Політика як форма регулятивної діяльності людей;
- “духовна” сфера суспільного життя як галузь спеціалізованого виробництва інформації. Види духовного виробництва.

Принцип композиційного перетинання сфер суспільного життя: виробництво людей, речей, ідей і зв'язків як умова будь-якого конкретного *виду* людської діяльності.

Література [74; 85; 87; 96; 97; 99]

Тема 21. Будова суспільних сфер: устрої суспільного життя

Поняття устрою суспільного життя. Устрій як внутрішня характеристика сфер, що відтворює статусні співвідношення суб'єктів діяльності. Проблема типології устроїв суспільного життя, їх зв'язок з типами суспільних відносин.

Економічний устрій суспільного життя: статусна залежність у системі відносин власності. Що означають власність і економіка? Несинонімічність понять “економіка” і “матеріальне виробництво”. Економічні вимірювання соціальної, організаційної і духовної сфер суспільного життя.

Соціальний устрій: статусні співвідношення в системі виробництва безпосереднього життя. Диференціація людей за “якістю життя” на відміну від способу суспільної діяльності.

“Політичний” устрій суспільного життя: статусні зв'язки в системі відносин володарювання. Соціально-філософські концепції влади: полеміка М. Вебера з К. Марксом і сучасні спори. Влада і авторитет. Влада і вплив.

Духовний устрій суспільного життя: диференціація людей за приналежністю до усталених систем ментальності.

Культура як взаємоспіввіднесення символічних програм поведінки. П. Сорокін про відмінність культурних і соціальних систем. Основні посилки сучасної культурології.

Література [9; 11; 14; 104; 106; 111]

Тема 22. Соціальні групи як “субкомпоненти” суспільства

Соціально-філософські основи соціологічної теорії груп і організацій. Вчення Г. Зімеля про “матерію і форму” соціальної взаємодії. Діяльнісна, реляційна і суб'єктивна логіка історії: суть процесу інституціалізації діяльності. Відмінність “занять” від “професій”.

Основні принципи типології несамодостатніх груп. Відмінність історичної спільності від соціальних організацій.

Поняття суспільного розподілу праці й види професійних груп. Горизонтальне і вертикальне вимірювання професійної диференціації.

Економічні принципи типології груп: первинне поняття соціальних страт і класів.

Політична організація суспільства. Відмінність політичної стратифікації від диференціації людей за мірою впливу на суспільні події і процеси. Поняття еліти.

Культурологічні принципи типології соціальних груп.

Література [54; 82; 93; 102; 116]

Розділ VII. Функціонування суспільства

Тема 23. Філософські основи “соціальної фізіології”

Предмет функціонального аналізу: відтворення цілісних структур, причини, механізми, фази “відтворення” соціальної цілісності, взаємоопосередкування частин, їх властивостей і станів.

Функціональний аналіз суспільств в історії соціальної думки: від “соціальної фізіології” до концепцій структурного функціоналізму. Основні орієнтації функціональних досліджень. Концепції “тотальної функціональності” суспільств, їх критика в теорії “диференціальної кондуктивності” П. Сорокіна.

Проблема спрямованості функціональних зв'язків в історії соціальної думки. Ідея “координаційної” природи соціальних взаємодій у концепціях соціально-філософського плюралізму. Субординація соціальних взаємодій як посилка моністичних концепцій соціальної філософії. “Жорстка” і “м'яка” інтерпретація ідеї “визначальних чинників суспільної зміни”. Проблема просторово-часової локалізації “визначальних чинників” суспільного життя. Р. Арон про “матеріалістичне розуміння історії” як неприпустимої “універсализації” локальних субординацій.

Проблема рівнів соціального функціонування: відмінності функціональних зв'язків на різних “щаблях” соціальної структури. Неприпустимість змішування різнорівневих моделей функціонування (на прикладі полеміки про співвідношення “суспільного буття і суспільної свідомості” у вітчизняній соціальній філософії).

Література [3; 25–27; 45]

Тема 24. Відтворення суспільного життя

Соціально-філософське значення категорії “виробництво”, її зв'язок з категорією “діяльність”. Виробництво і праця. Виробництво і нетрудові форми соціальної активності.

Концепція “загального виробництва” К. Маркса і її евристичне значення для соціальної філософії. Суспільство як суб'єкт і продукт загаль-

ного виробництва. Основні типи необхідної діяльності як сфери загального виробництва. Правомірність терміна “невироб-ничі сфери суспільного життя”.

Фази суспільного виробництва: власне виробництво — розподіл — обмін — споживання. Споживання як “момент” і “кінцевий пункт” виробництва. Діяльнісний характер розподілу. Розподіл готових продуктів, умов, засобів і суб’єктів їх виробництва. Обмін як комунікативна діяльність. Відмінність обміну готових продуктів від обміну “діяльністю і здібностями” у процесі їх створення.

Альтернативні оцінки Марксової концепції “загального виробництва” у сучасній соціальній філософії. Критика цієї концепції П. Сорокіним, Р. Ароном та ін.

Література [4; 11; 16; 19; 24; 35; 128; 131; 133]

Тема 25. Взаємозв’язок суспільних сфер

Проблема детермінаційних взаємозв’язків основних підсистем суспільства в історії соціально-філософської думки. Концепції, що виходять з визначальної ролі сфери духовного життя (на прикладі вчення П. Сорокіна про типи соціокультурної духовності). Концепції, що виходять з визначальної ролі політичної сфери суспільного життя.

Полеміка навколо Марксової концепції визначальної ролі матеріального виробництва. Адекватність її трактування Ф. Енгельсом. Чи можливі відносини “первинності-вторинності” між необхідними для суспільства видами загального виробництва.

Чи порушує ідея первинності матеріального виробництва принцип іманентності в розвитку інших суспільних сфер. Детермінація “штовхаючого” і детермінація “зміщуючого” типу. Чи підтверджує сучасна історія ідею актуалізованої потреби суспільства в речовинно-предметних засобах діяльності. Співвідношення матеріального і духовного виробництв в епоху перетворення науки на безпосередню продуктивну силу, принцип функціональної першості науки. Співвідношення матеріального виробництва і політичної регуляції в умовах “першості політики”. Співвідношення матеріального виробництва і виробництва людини в умовах пріоритету соціальних цілей суспільства. Чи є Енгельсова концепція “виробництва і відтворення безпосереднього життя” відхиленням від “матеріалістичного монізму” Маркса. Р. Арон про історичні межі прояву визначальної ролі матеріального виробництва. Сучасні варіанти “теорії чинників”. Чи зберігається функціональна відособленість підсис-

тем суспільства в умовах його розвитку “в напрямі цілісності”. Перспективи зворотної “синкретизації” суспільних сфер.

Література [3; 11; 18; 23; 25; 27; 31; 39; 81; 91; 99; 131]

Тема 26. Взаємозв'язок устроїв суспільного життя

Генезис суспільних відносин і система “статусної” залежності в суспільстві. Проблема субординаційної залежності між практичним і духовним устроями суспільного життя. Культура як чинник функціонування суспільств. Зв'язок культури з економічним, соціальним і політичним устроями життя. Соціально-філософське значення та історичні уроки суперечки Леніна із Сухановим: чи можлива культурна революція політичними засобами.

Субординаційна залежність устроїв практичного життя. Проблема функціонального зв'язку власності і влади в історії соціальної думки. Чи завжди влада є функцією власності. Сучасна критика Марксової концепції “базису і надбудови”.

Дисперсія економічних структур у сфері нематеріального виробництва, її соціальні наслідки в сучасній історії. Проблема функціональної залежності між економічним і соціальним статусом суб'єкта: чи завжди “багатство” і власність на засоби виробництва пов'язані прямо пропорційно.

Література [82; 93; 97; 115; 125; 129]

Розділ VIII. Суспільство як саморозвиваюча система

Тема 27. Джерела і механізми соціокультурної зміни

Проблема джерел соціокультурної зміни. Екстернальні пояснення: розвиток суспільства як результат позасоціальних імпульсів. Логіка натуралістичних пояснень (на прикладі різних шкіл “географічного детермінізму”). Традиція трансцендентних пояснень суспільного розвитку (вчення А. Тойнбі про “виклики і відповіді”, концепція Н. Бердяєва). Теорії іманентного пояснення соціокультурних змін: множинність підходів. Філософія епохи Просвітництва: саморозвиток людського розуму як причина соціальних змін. “Закон трьох стадій” О. Конта. К. Маркс: піднесення потреб як джерело соціокультурної динаміки, чинник самозростання продуктивних сил. П. Сорокін: закон циклічної флуктуації форм соціокультурної духовності.

Зміна уявлень про характер інтегральної реальності як джерело суспільних змін.

Проблема *механізмів* соціокультурної зміни. Взаємодія умов і чинників людської діяльності: результативна підсистема “старої” діяльності як “об’єктивно-передумовної” підсистеми нової. Закони динамічної взаємодії складеної системи, суспільних відносин і діяльності, що генерується в них. Альтернативні розв’язання проблеми. К. Маркс: “закон відповідності” виробничих відносин рівню і характеру продуктивних сил як механізм зміни суспільних форм. Критика Марксової концепції П. Сорокіним: “закон обмежених можливостей соціокультурної зміни” як основний механізм розвитку суспільства.

Чи можливий синтез зазначених підходів. Інші розв’язання проблеми. Г. Тард: “наслідування” як механізм соціальної трансформації.

Література [25; 40; 74; 93; 94; 96]

Тема 28. Форми соціальної динаміки

“Рушійні сили” розвитку суспільства. Проблема ініціюючого суб’єкта в соціокультурному розвитку. Альтернативні розв’язання проблеми: креативна роль економічних класів (К. Маркс), поколінь (Х. Ортега-і-Гасет). Теорії “творчих еліт”. Проблема “героя і натовпу” в сучасній соціальній філософії.

Проблема форм соціокультурної зміни. Поняття соціальної революції. Відмінність інноваційної соціально-перетворюючої діяльності людей і стихійного процесу соціальної трансформації: революція як діяльність на відміну від радикальної зміни якості у процесі соціальної еволюції.

Діалектика взаємодії і протидії соціальних груп. Революція як форма соціального конфлікту. Проблема революційних змін у сфері економіки. Умови і чинники політичної революції. Соціальне значення “революцій зверху”, їх відмінність від соціальних реформ. Проблема порівняльної креативності революційної і еволюційної форм суспільного розвитку. Революціонаризм і реформізм як типи політичного менталітету. Проблема революції в теорії “соціальної мобільності” П. Сорокіна, в концепціях Р. Дарендорфа, Л. Козера та ін.

Література [(2; 93; 96; 97]

Частина IV. ІСТОРІЯ

Розділ IX. Історія як дійсність суспільного життя

Тема 29. Поняття історії. Специфіка історичного пізнання

Чи правильно обмежувати історію минулим людства. Історія як реальний процес розвитку і взаємодії конкретних країн, народів і цивілізацій. “Презентизм” і проблеми буття історії як онтологічної реальності.

Проблема законодацільності історичного процесу. Повторюваність в історії: діалектика “подій” і “структур”. Причинні та функціональні зв’язки в історичному процесі.

Необхідність і випадковість, можливість і дійсність в історичному процесі.

Історична ймовірність і соціально-філософські концепції “пробабілізму”. “Закони-приписи” і “закони-обмеження” в історичному розвитку. Багатоваріантність історичного розвитку: спектр варіантів і чинники їх реалізації. Чи фаталістична ідея “природно-історичного” розвитку людства.

Філософія історії і специфіка історичного пізнання. Чи “комунікабельні” історичні епохи. “Розуміння” і “пояснення” в історії: герменевтика В. Дільтея і її значення для філософії історії.

Номотетичний і идеографічний методи в пізнанні історії. Моделі історичного пояснення Г. Нагеля і У. Дрейка. Історизм як метод філософського мислення. Полеміка навколо ідеї “убогості історизму” К. Попера.

Література [54; 91; 103; 107; 110]

Тема 30. Чи існують закони в історії

Проблема власних законів історії, відмінних від законів функціонування і розвитку типологічно взятих суспільств. Закони історії як закони взаємодії країн, народів і цивілізацій. Алгоритми історичної взаємодії. Війна і мир. Поняття історичної кореляції. Проблеми трансмісії соціокультурних цінностей: відносини “донорів” і “реципієнтів” в історії. Концепція “історичних” і “неісторичних” народів, її відповідність реаліям історії. Проблема “осьового часу” у філософії історії К. Ясперса.

Проблема цілісності історії. Субстанційний аспект цілісності: “родова природа людини” та інваріанти соціальної організації. Функціональний аспект цілісності: зростання інтенсивності історичної взаємодії і взаємовплив суспільств, становлення весвітньої історії людства.

Проблема автаркії в історії. Ідея всевітності історичного процесу у філософсько-історичній концепції “локальних цивілізацій” А. Тойнбі, теорії “суперсистемних флуктуацій” П. Сорокіна.

Література [3; 8; 29; 30; 34; 40; 51; 72; 74; 82; 88]

Тема 31. Суб’єкти реальної історії

Відмінність історичного суб’єкта від соціального. Проблема суб’єкта історії в європейській соціальній філософії. Номіналістична і реалістична інтерпретації історичного суб’єкта.

Історичне буття реальних соціальних груп. Поняття етнічної спільності людей. Етнічні спільності як самодостатні соціальні групи. Відмінність етнічної спільності від етнічних общин. Альтернатива соціологічного і культурологічного підходів до аналізу етнічних груп. Чи слушно вважати типологічною ознакою етносоціальної спільності інтеграцію економічного життя. Чи реальна ознака “територіальної інтеграції”.

Політична інтеграція як ознака етнічної спільності. Що означає спільність духовного життя. Чи слід вважати спільність духовного життя системоутворюючою основою етнічних груп. Соціально-філософські проблеми сучасної етнопсихології. Традиційні та нетрадиційні підходи до сучасної етнології: полеміка навколо концепції Л. Н. Гумільова.

Найзагальніші механізми етногенезу. Історичні типи етнічної спільності. Перспективи історичної еволюції етносів. Причини етнічних конфліктів і способи їх локалізації.

Сім’я як історична спільність людей. Філософсько-історичні проблеми виникнення сім’ї: діалектика економічних і етнокультурних чинників. Схема Моргана в оцінці сучасної науки. Історичні типи сім’ї і перспективи сімейної організації.

Класи як історична реальність. Розподіл праці й виникнення класів: філософсько-історичні проблеми класогенезу. Класи і касти. Класи і стани. Класи і страти.

Філософсько-історичні проблеми генезису держави. Чи можливе виникнення держави до виникнення класів? Держава і бюрократія. Бонапартизм як історичне явище. Тоталітаризм, деспотизм, демократія в історії людства.

Людина як суб’єкт історії. Можливості й межі індивідуальної діяльності людей. Проблема “героя і натовпу” у сучасній соціальній філософії. Сучасні концепції еліт.

Література [5; 7; 8; 15; 25; 26; 32; 45; 67; 70; 72; 74; 77; 80; 82; 85; 95; 99; 123; 126; 131]

Тема 32. Проблеми типології історії

Загальне, особливе, одиначне і окреме в історичному процесі. Співвідношення реалій і універсалій як проблема філософії історії. Концепція “ідеальних типів” М. Вебера і її евристичне значення для філософії історії.

Проблеми типології народів і цивілізацій в історії соціально-філософської думки. Типологічні концепції Віко, Сен-Сімона, Гердера, Гегеля, Конта: пошук засад історичної таксономії.

Суть формаційного підходу до типології історії. Концепція економіки як системоутворюючої бази, що зумовлює велику схожість устроїв життя порівнюваних суспільств. Поняття суспільно-економічної формації у співвіднесенні з категоріями “суспільство”, “соціальний організм”, “історична епоха”. Соціокультурна варіативність історії з позицій формаційного підходу. Основи стадійної і регіональної дивергенції формацій: категорії формаційної стадії і формаційного регіону. Основні рівні розвитку історії з позицій формаційного підходу. Ідея “первинної” і “вторинної” формації К. Маркса. Суперечки навколо “п’ятичленної” схеми формаційного розвитку. Проблеми формаційної типології докапіталістичних суспільств. Ідея “азіатського способу виробництва” і її евристичне значення. Формаційна типологія в оцінці найвидатніших істориків ХХ ст. Зв’язок формаційної типології з “технологічними” типологіями Р. Арона, У. Росту, Д. Белла, концепціями “постіндустріального”, “технотронного” та інших суспільств.

Література [17; 20; 41; 43; 82; 88; 99; 101; 129]

Тема 33. Цивілізація як історичне буття культури

Поняття цивілізації: альтернативні підходи. Цивілізація як етап історичної еволюції людства. Цивілізація як “матеріалізація” культури. Цивілізація як сукупність “цінностей як засобів”. Цивілізація як просторово-часова локалізація історичного процесу. Цивілізаційний підхід до історичної типології. Культура як вісь цивілізаційної інтеграції.

Типи цивілізації в людській історії. Традиційні суспільства і техногенна цивілізація як два історично сформованих типи цивілізаційного розвитку. Особливості традиційних суспільств.

Передумови техногенної цивілізації: культура античного типу і християнського середньовіччя. Основні установки техногенної культури, її уявлення про природу, людину, суспільство, свободу тощо.

Історія людства як взаємодія різних типів цивілізаційного розвитку. Проблема доганяючих модернізацій. Виникнення “гібридних” форм суспільства. Відносини “Захід — Схід” як проблема філософії історії. Перспективи інтеграції цивілізацій: природа універсалізуючих імпульсів. Європоцентризм як проблема філософії історії.

Відносини цивілізаційної і формаційної парадигм: альтернативність або взаємодоповнення. Чи можливий синтез Маркса з Тойнбі. Типологічна концепція “соціокультурних суперсистем” П. Сорокіна, евристичне значення розрізнення “ідеаційної”, “сенсатної”, “ідеалістичної” суперсистем культури.

Література [3; 6; 9; 15; 17; 20; 21; 35; 41; 43; 47; 79; 82; 88; 93; 99; 101; 129]

Тема 34. Спрямованість історичного процесу. Гіпотеза суспільного прогресу

Проблема змісту історії в європейській соціальній філософії.

Чи можлива відповідь на запитання: “навіщо” здійснюється людська історія? Цілеспрямованість соціальної діяльності і спонтанність історичного процесу. Есхатологічні концепції проти ідеї спонтанної історії. Провіденціалізм у соціальній філософії. Н. Бердяєв про “значення історії”. Чи вирішувана проблема надіндивідуальних змістів буття.

Ідея суспільного прогресу в історії соціальної думки. Ще раз про діалектику аксіологічного і гносеологічного в соціальному пізнанні: чи можлива наукова концепція історії як прогресу (рефеса)? Теорія “соціальної зміни” (Л. фон Візе): проти експансії ціннісних думок у соціальну теорію. Р. Арон про можливість “позитивної” концепції прогресу: профес як кількісне додавання результатів людської діяльності. Проблема поступального розвитку в окремих сферах суспільного життя: чи можливий прогрес в економіці, політиці, мистецтві, моралі.

“Кібернетичні” інтерпретації прогресу як оптимізації соціального функціонування, підвищення адаптивних можливостей суспільства, ступені свободи в його саморозвитку.

Правомірність гуманістичної інтерпретації процесу. Презумпція самоцінності індивіда: людина як єдина у світі “цінність як мета”. Ідея свободи як субстанції суспільного процесу. Свобода як звільнення: подолання різних форм відчуження людини в історії. Процес гуманізації суспільного життя: проблема критеріїв вимірювання. “Якість життя” як проблема соціальної філософії. Ідея циклічності історії в європейській соціальній філософії. П. Сорокін: трифазний ритм флуктуації соціоку-

льтурних суперсистем як антитеза концепції суспільного прогресу. Ідея висхідного розвитку в концепції “локальних цивілізацій” А. Тойнбі: вмирання цивілізацій і естафета світової історії. Концепції історичного рефесу. “Захід Європи” О. Шпенглера і проблема соціального песимізму. Проблема “профес-регрес” у концепції “повстання маси” Х. Ортеги-і-Гасета.

Література [3; 8; 15; 24; 32; 46; 51; 53; 70; 78; 79; 83; 91; 98; 102]

Розділ X. Історіософія XX століття

Тема 35. Глобальні проблеми сучасної цивілізації

Планетарні масштаби експансії техногенної цивілізації і прискорення процесу людської історії. Нова якість життя як підсумок техногенного розвитку.

Проблема меж зростання. Як захистити “хомо сапієнс” від “хомо фабер”. Виникнення глобальних криз у другій половині XX ст. Проблема виживання, екологічна, антропологічна криза. Чи актуальний нині Мальтус. Форми відчуження в сучасному світі і перспективи їх подолання. Т. Адорно, Г. Маркузе, Е. Фромм критика основ західної цивілізації і її актуальність.

Типологічні орієнтири сучасної історії. Чи існує нині капіталізм? Приватна власність у сучасній історії. Чи існує експлуатація праці в добу інформаційних технологій. Ідея соціалізму в сучасній історії. Концепції “державного”, “синдикалістського”, “муніципального” та інших видів соціалізму. Ідея соціалізму і практика “реального соціалізму” у XX ст. Природа сучасного політаризму: типологічні характеристики суспільств радянського типу.

Література [15; 17; 21; 25; 27; 32; 133]

Тема 36. Історична доля України

Історіософія України як філософська дисципліна. Особливості соціокультурного розвитку України. Економічна історія України: діалектика форм власності. Феномен кріпацтва і його вплив на українську історію. Природа громадської власності.

Специфіка українського політаризму: економічна роль держави в українській історії. Цивільне суспільство в Україні: муки становлення. Природа українського етатизму: гіпертрофія влади як альтер-натива “інстинкту державності”. Мораль і право у становленні української держав-

ності. Роль ідей в українській історії: “ідеократизм” як антитеза західно-прагматизму.

Долі України у ХХ ст. Альтернативні оцінки Жовтня 1917 р.: етап світової історії або національна катастрофа. Історичні причини більшовицького витка української історії. Н. Бердяєв: ідея комунізму і месіанські межі українського менталітету. “Правда” і “істина” в українській ментальності: громадянська війна як вигляд “правдопошуку”. Сталін в історії українського етатизму. Чи можна пояснити сталінізм з позицій “теорії насильства”. **Перебудова** в низці українських “революцій згори”. Демократія і “демократизація”.

“Рекапіталізація” України: історичне значення і перспективи приватизації. “Українська ідея” і сучасність. Сучасні суперечки “західників”, “слов’янофілів”, “євразійців”. Історичні перспективи України у ХХІ ст: ліберальна, національна, соціалістична та інші альтернативи.

Література [2–4; 7; 8; 12; 17; 27; 32; 68; 84; 102]

ПИТАННЯ ДЛЯ ЗАЛІКУ

1. Сутність проблеми побудови теоретичної моделі суспільства, її філософських засад.
2. Природне середовище, біосфера, ноосфера. Діалектичний взаємозв’язок природи і суспільства. Сутність “географічного детермінізму”.
3. Поняття суспільного виробництва. Матеріальне і духовне виробництво, їх взаємозв’язок.
4. Продуктивні сили і їх основні елементи.
5. Виробничі відносини і їх основні елементи. Типи і форми виробничих відносин.
6. Сучасний етап НТР і її роль у розвитку матеріальних передумав суспільства.
7. Сучасна НТР і екологія.
8. Концепція періодизації суспільства: доіндустріальне, індустріальне, постіндустріальне.
9. Поняття і структура суспільно-економічної формації. Цивілізація, формація, спосіб життя, епоха.
10. Закони функціонування і розвитку суспільного поступу.
11. Об’єктивний характер суспільних законів. Історична закономірність і свідомо діяльність людей.
12. Суб’єкти і рушійні сили історичного процесу.
13. Соціальна структура українського суспільства.

14. Історичні типи соціально-етнічних спільностей, їх основні ознаки.
15. Політична система суспільства: сутність, тенденції розвитку.
16. Основні ознаки держави. Форма правління і форма державного устрою. Політичний режим.
17. Формування громадянського українського суспільства в сучасний період: сутність, тенденції, основні особливості.
18. Суспільне буття і суспільна свідомість, їх взаємозв'язок і методологічне значення.
19. Поняття і структура суспільної свідомості.
20. Суспільна та індивідуальна свідомість, їх взаємозв'язок.
21. Поняття науки. Роль науки в розвитку суспільства в сучасний період.
22. Закономірності розвитку науки. Соціальні функції науки.
23. Сутність і основні форми самостійності суспільної свідомості.
24. Взаємозв'язок ідеології і суспільної психології.
25. Національна свідомість, її структура і роль у суспільному житті.
26. Світогляд як феномен духовної культури суспільства. Елементи та рівні світогляду.
27. Поняття моралі та її суспільні функції. Взаємодія моралі з іншими формами суспільної свідомості.
28. Місце релігії в системі духовності суспільства.
29. Політична культура, її елементи та суспільні функції.
30. Правова культура, її елементи та суспільні функції.
31. Поняття культури. Історичні типи культури. Культура і цінності.
32. Діалектика національного загальнолюдського в культурі нації.
33. Соціальна зрілість особи та її критерії.
34. Проблема ціннісних орієнтацій, їх соціальна зумовленість і типи.
35. Місце ідеології в системі духовної культури.
36. Культура і діяльність як фактори соціалізації особи. Форми та методи виміру виховної дієвості культури.
37. Поняття “людина”, “індивід”, “особа”, “індивідуальність” у соціальній філософії. Критика соціобіології в розкритті сутності людини.
38. Сутність і характерні риси соціального прогнозування і передбачення.
39. Основні методологічні принципи соціального пізнання.
40. Філософський аспект глобальних проблем сучасності.
41. Матеріальне та духовне в соціумі.
42. Душевне і тілесне в особистості.
43. Основні ознаки соціальності.

44. Доля соціальної філософії в Україні.
45. Сцієнтистський і антисцієнтистський напрями в соціальній філософії.
46. Субстанційний перехід у соціальному пізнанні.
47. Діяльність як спосіб існування соціального.
48. Феномен соціальної свідомості.
49. Дискусійні проблеми антропосоціагенезу.
50. Суб'єкт і об'єкт діяльності.
51. Проблема "свободи волі" особистості.
52. Чи є суспільство інтегративним суб'єктом?
53. Суспільний поділ праці.
54. Влада як основа соціальної диференціації.
55. Духовні засади соціальних груп.
56. Монізм і плюралізм як течії соціальної філософії.
57. Співвідношення власності й влади.
58. Співвідношення еволюції і революції.
59. Гіпотези соціального прогресу.
60. Соціальна філософія і філософія історії.
61. Специфіка історичного пізнання.
62. Суб'єкт історії. Роль особистості в історії.
63. Нації і національні відносини.
64. Проблема "осьового часу" і цивілізації.
65. Проблема "кінця історії" (Фукуяма).

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко В. П., Михальченко М. І. Сучасна соціальна філософія. — К, 1996.
2. Андрущенко В. П. Історія соціальної філософії: Підручник. — К, 2000.
3. Арон Р. Этапы развития социологической мысли. — М., 1993.
4. Бауман З. Философские связи и влечения постмодернистской социологии // Вопр. социологии. — 1992. — Т. 1. — № 2.
5. Бауман З. Философия и постмодернистская социология // Вопр. философии. — 1993. — № 3.
6. Бауман З. Спор о постмодернизме // Социол. журн. — 1994. — № 4.
7. Бебик В. М., Головатий М. Ф., Ребкало В. А. Політична культура сучасної молоді. — К., 1996.
8. Бердяев И. Смысл истории. — М., 1990.

9. Вебер М. “Объективность” социально-научного и социально-политического познания // Избр. пр. — М., 1990.
10. Вебер М. Критические исследования в области логики наук о культуре // Избр. пр. — М., 1990.
11. Вебер М. Смысл “свободы от оценки” в социологической и экономической науке // Избр. пр. — М., 1990.
12. Винниченко В. Відродження нації. — К., 1990.
13. Гадамер. Истина и метод. — М., 1992.
14. Глобальные и общечеловеческие ценности. — М., 1990.
15. Гобозов И. А. Введение в философию истории. — М., 1993.
16. Головатий М. Ф. Соціальна політика: політико-правові засади та особливості управління соціальними процесами // Соціальна наука і освіта в Україні. — К., 2003.
17. Дюркгейм Э. Метод социологии // Э. Дюркгейм. О разделении общественного труда. Метод социологии. — М., 1991.
18. Лакатос И. История науки и ее рациональная реконструкция // Структура и развитие науки. — М., 1978.
19. Лиотар Ж. Ф. Переписать современность // Ступени. Философ. журн. — 1994. — № 2.
20. Межуев В. М. Философия истории и историческая наука // Вопр. философии. — 1994. — № 4.
21. Молчанов Ю. Б. Четыре концепции времени в философии и физике. — М., 1977.
22. Момджян К. Х. Социум. Общество. История. — М., 1994.
23. Новиков Б. В. О гуманизме и антигуманизме. — К., 2004.
24. Риккерт Г. Границы естественнонаучного образования понятий. — СПб., 1908.
25. Світогляд і духовна творчість. — К., 1993.
26. Сорокин П. А. Система социологии. Т. 1. — Пг., 1919.
27. Сорокин П. А. Программа преподавания социологии // П. Сорокин. Человек. Цивилизация. Общество. — М., 1992.
28. Соціальна філософія: Короткий енциклопедичний словник. — К.; Х., 1997.
29. Степин В. С. Философское познание в динамике культуры // Человек в системе наук. — М., 1989.
30. Тернер Дж. Структура социологической теории. — М., 1985.
31. Франк С. Л. Духовные основы общества. — М., 1992.
32. Франк С. Л. Очерк методологии общественных наук. — М., 1992.

33. *Хабермас Ю.* Модерн — незавершенный проект // *Вопр. философии.* — 1992. — № 2.
34. *Хайек Ф.* Пагубная самонадеянность. — М., 1992.
35. *Шпенглер О.* Закат Европы. — М., 1993.
36. *Шюц А.* Формирование понятия и теории в общественных науках // *Американская социологическая мысль.* — М., 1994.
37. *Юдин Э. Г.* Системный подход и принцип деятельности. — М., 1978.
38. *Алексеев Б. Т.* Становление человечества. — М., 1984.
39. *Анохин П. К.* Философские аспекты теории функциональной системы // *Философские аспекты теории функциональной системы.* — М., 1978.
40. *Анохин П. К.* Системогенез как общая закономерность эволюционного процесса // *Философские аспекты теории функциональной системы.* — М., 1978.
41. *Аронов Р. А., Терентьев В. В.* Существуют ли нефизические формы пространства и времени // *Вопр. философии.* — 1988. — № 1.
42. *Берталанфи Л.* История и статус общей теории систем // *Системные исследования.* — М., 1973.
43. *Богданов А. А.* Тектология. — М., 1989.
44. *Вебер М.* О некоторых категориях понимающей социологии //
45. *Вебер М.* Избранные произведения. — М., 1990.
46. *Вебер М.* Основные социологические понятия / *Избр. пр.* — М., 1990.
47. *Вильнек В. М.* Алгоритмы истории. — М., 1989.
48. *Виндельбанд В.* Прелюдии. — СПб., 1904.
49. *Винер Н.* Кибернетика и общество. — М., 1958.
50. *Гегель Г. В. Ф.* Энциклопедия философских наук. Часть первая. Логика. — М.; Л., 1929.
51. *Выготский Л. С.* Мышление и речь. — М., 1995.
52. *Грушевский М.* Очерк истории украинского народа. — К., 1991.
53. *Гумилев Л. Н.* Этногенез и биосфера Земли. — Л., 1990.
54. *Дюркгейм Э.* О разделении общественного труда. — М., 1991.
55. *Дюркгейм Э.* Метод социологии // *Социология.* — М., 1995.
56. *Дюркгейм Э.* О разделении общественного труда. Метод социологии. — М., 1991.
57. *Зиммель Г.* Проблема социологии // *Новые идеи в социологии.* — СПб., 1913.

58. *Зиммель Г.* Проблемы философии истории. Этюд по теории познания. — М., 1898.
59. *Касирер Э.* Опыт о человеке // Проблема человека в западной философии. — М., 1988.
60. *Клике Ф.* Пробуждающееся мышление. — М., 1983.
61. *Леви-Брюль Л.* Первобытное мышление. — М., 1994.
62. *Лисовий В. С.* Культура. Ідеологія. Політика. — К, 1997.
63. *Лоренц К.* Агрессия. — М., 1993.
64. *Лукашевич М. П.* Соціалізація: виховні механізми і технології: Навч. посіб. — К., 1998.
65. *Маркарян Э. С.* Вопросы системного исследования общества. — М., 1972.
66. *Маркс К.* Философско-экономические рукописи 1844 года.
67. *Маркс К., Энгельс Ф.* Из ранних произведений. — М., 1956.
68. *Мегрелидзе К. Р.* Основные проблемы социологии мышления. — Тбилиси, 1973.
69. *Мид Дж.* Интернализированные другие и самость // Американская социологическая мысль. — М., 1994.
70. *Медников Б. М.* Аксиомы биологии. — М., 1982.
71. *Мизес Л.* Запланированный хаос. — М., 1993.
72. *Новиков Б. В.* О гуманизме и антигуманизме. Раздел: Гуманизм. Духовность. Интеллигентность. — К., 2001.
73. *Парсонс Т.* Система координат действия и общая теория систем действия: культура, личность и место социальных систем // Современная американская социологическая мысль. — М., 1994.
74. *Пэнго Р., Гравитц М.* Методы социальных наук. — М., 1972.
75. *Поппер К.* Открытое общество и его враги. Ч. 2. — М., 1992.
76. *Риккерт Г.* Науки о природе и науки о культуре (фрагменты) // Культурология. XX век. Антология. — М., 1995.
77. *Файнберг Л. А.* Философские проблемы деятельности (материалы “круглого стола”) // Вопр. философии. — 1985. — № 2–5.
78. *Беккер Д.* В обществе — об обществе // Социологос. М., 1991.
79. *Блумер Г.* Коллективное поведение // Американская социологическая мысль. — М., 1994.
80. *Вебер М.* История хозяйства. — Пг., 1923.
81. *Власть.* Очерк современной социально-политической философии Запада. — М., 1989.
82. *Гумбольдт фон В.* Язык и философия культуры. — М., 1985.

83. *Донцов Д.* Історія розвитку української національної ідеї. — К., 1991.
84. *Князєв В. М.* Філософія. — К., 1996.
85. *Ковалевский М. М.* Социология. — СПб., 1910.
86. *Конт О.* Основные законы социальной динамики // В. Зомбарт. Социология. — Л., 1926.
87. *Луман Н.* Тавтология и парадокс в самоописаниях современного общества // Социологос. — М., 1991.
88. *Маркарян Э. С.* Теория культуры и современная наука. — М., 1983.
89. *Маркс К., Энгельс Ф.* Немецкая идеология. Раздел 1. Л. Фейербах // Соч. — Т. 3.
90. *Маркс К.* Письмо Павлу Васильевичу Анненкову, 28 декабря 1846 г. // *К. Маркс, Ф. Энгельс.* Соч. — Т. 27.
91. *Марксистско-ленинская* теория исторического процесса. Т. 1. — М., 1981.
92. *Момдзян К. Х.* Социум. Общество. История. — М., 1994.
93. *Тард Г.* Личность и толпа. Очерки по социальной психологии. — СПб., 1903.
94. *Толстых В. И.* Социально-философские проблемы теории общественного производства // *Вопр. философии.* — 1982. — № 4.
95. *Уорд Л.* Социальная статика // В. Зомбарт. Социология. — Л., 1926.
96. *Франк С. Л.* Духовные основы общества // *Русское зарубежье.* — Л., 1991.
97. *Фрейд З.* Психология масс и анализ человеческого “Я”. — М., 1925.
98. *Хомманс Дж.* Возвращение к человеку // *Американская социологическая мысль.* — М., 1994.
99. *Штомпка П.* Социология социальных изменений. — М., 1996.
100. *Бердяев Н.* Истоки и смысл русского коммунизма. — М., 1990.
101. *Бердяев Н.* Судьба России. — М., 1990.
102. *Бердяев Н.* Философия неравенства // *Русское зарубежье.* — Л., 1991.
103. *Блок М.* Апология истории. — М., 1973.
104. *Бродель Ф.* Структуры повседневности. — М., 1986.
105. *Вдовин А. Н.* Российская нация. — М., 1995.
106. *Вебер М.* Протестантская этика и дух капитализма // *Избранные произведения.* — М., 1990.
107. *Гегель Г. В. Ф.* Философия истории. Соч. Т. 8.

108. *Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности*: Пер. с англ. и фр. — М., 1990.
109. *Тубман Б. Л.* Смысл истории. Очерки современных западных концепций. — М., 1991.
110. *Гуревич А. Я.* Социальная история и историческая наука // *Вопр. философии*. — 1990. — № 4.
111. *Геллнер Э.* Нации и национализм. — М., 1991.
112. *Геллнер Э.* Условия свободы. — М., 1995.
113. *Гуревич А. Я.* Теория формаций и реальность истории // *Вопр. философии*. — 1990. — № 11.
114. *Карсавин Л. П.* Введение в историю (теория истории). — Пг., 1920.
115. *Коллингвуд Р. Дж.* Идея истории. — М., 1980.
116. *Крапивенский С. Э.* Социальная философия. — К., 1996.
117. *Культура украинського народу*. — К., 1994.
118. *Левфер А.* Бои за историю. — М., 1991.
119. *Межуев В. М.* Культура и история. — М., 1977.
120. *Межуев В. М.* Национальная культура и современная цивилизация // *Освобождение духа*. — М., 1991.
121. *Мейер Э.* Теоретические и методологические вопросы истории. — М., 1911.
122. *Новая технократическая волна на Западе*. — М., 1991.
123. *Обушиний М.* Етнос і нація: проблеми ідентичності. — К., 1999.
124. *Панарин А. С.* “Возвращение в цивилизацию” или Формационное одиночество // *Философ. науки*. — 1991. — № 10, 11.
125. *Печчеи А.* Человеческие качества. — М. 1985.
126. *Ранке Л.* Об эпохах новой истории. — М., 1898.
127. *Романов В. Н.* Историческое развитие культуры. Проблемы типологии. — М., 1991.
128. *Самосознание европейской культуры XX века / М. Хайдеггер, И. Хейзинга, О. Шпенглер и др.* — М., 1991.
129. *Сорокин П. А.* Историческая необходимость // *П. Сорокин. Челов. Цивилизация. Общество*. — М., 1992.
130. *Степин В. С.* Эпоха перемен и сценарии будущего. — М., 1996.
131. *Тойнби А.* Постигание истории. — М., 1991.
132. *Философия и политика в современном мире*. — М., 1989.
133. *Фромм Э.* Иметь или быть. — М., 1990.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	3
Навчально-тематичний план вивчення дисципліни “Соціальна філософія”	6
Програмний матеріал до вивчення дисципліни “Соціальна філософія”	8
Питання для заліку	28
Список рекомендованої літератури	30

Відповідальний за випуск
Редактор
Комп’ютерне верстання

Ю. В. Нешкуренко
І. В. Хронюк
Т. Г. Замура

МАУП

Зам. № ВКЦ-2325

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП